

EL MUSEU EPISCOPAL DE VIC I LA SEVA PROJECCIÓ INTERNACIONAL*

per Anscari M. MUNDÓ

Si vaig acceptar de participar en aquesta reunió del Grup d'Art de Vic, d'amics associats entorn del Pessebre, i de parlar del Museu Episcopal, ja centenari, fou per l'atracció entranyable que sento envers la ciutat d'Osona que remou en mi fibres íntimes, tant per la seva venerable història com pels seus monuments, els seus Arxius i el seu Museu, riquíssims; sense oblidar els lligams amicals que m'uneixen des de fa molts anys al cercle d'erudits vigatans que han regit i regeixen aquestes institucions, que cal catalogar entre les més cabdals del patrimoni cultural de Catalunya.

Però crec que seria una pretensió imperdonable venir a explicar-vos aquí, al rovell de l'ou, què és el Museu Episcopal, quins són els seus antecedents i origen, la seva fundació i inauguració el dia 7 de juliol del 1891; qui foren els seus promotors i mecenes des dels bisbes Morgades i Torras i Bages, passant pels seus directors i ànimes successives, Mn. Josep Gudiol i el Dr. Eduard Junyent. Tots vosaltres ho sabeu prou bé; i durant l'any vinent se us recordarà i se n'aprofundirà la coneixença en festejar oficialment l'efemèrida centenària.

Per què explicar-vos, doncs, que ha tingut instal·lacions i ampliacions successives degut al creixement constant de les col·leccions que posseeix? Tampoc no seria prudent resseguir amb un cert detall el seu contingut que vosaltres, els vigatans, podeu reveure cada dia i que nosaltres, de fora estant, recordem sovint.

No obstant, si faig un repàs del contingut més general per èpoques i períodes, per temàtica i per tècniques, és per dir-vos que només tindrè temps d'entretenir-me en dos objectes del Museu, l'estudi dels quals ha permès

* Conferència pronunciada per l'autor, a la Sala de la Columna de l'Ajuntament de Vic, el 7 de desembre de 1990.

traspassar les fronteres de Catalunya i resseguir-ne peripècies durant els segles XI i XII per diversos països d'Europa.

El repàs de les seccions i colleccions del Museu Episcopal no és gens fàcil si tenim en compte la seva multiplicitat i el fet que molts objectes i peces importants es poden incloure en una classificació per èpoques o bé en la corresponent a les tècniques, al material, a l'ús a què eren destinats. S'imposa, doncs, una visió de conjunt esquemàtica.

Les colleccions de material prehistòric comprenen diversos grups i procedències; formen, potser, la darrera vinguda de les seccions, però no pas la menys important. El món ibèric, també representat, fa de transició a peces gregues d'Empúries i a la col·lecció d'inscripcions i altres objectes romans recentment catalogats; catàleg que vaig tenir l'honor de presentar fa pocs mesos aquí a Vic mateix.

Sense formar secció a part, també hi tenen representació les peces paleocristianes i visigodes, que fan d'enllaç amb el món carolingi i amb el nostre pre-romànic; més remarcable aquest darrer perquè precedeix l'art romànic, la col·lecció estellar del Museu. Tant si es considera la pintura catalana mural com si es mira l'escultura, aquest Museu només té un competidor en riquesa i qualitat, el de Barcelona; competidor, però, que no li fa ombra, tant pel fet d'ésser complementaris com pel veïnatge, fets que els ajuden mútuament a ser admirats, si hom s'ho combina, en un mateix dia. La secció gòtica, amb les seves nombroses colleccions, no queda pas endarrera; sobre aquesta secció es podrien fer les mateixes consideracions que per la del romànic.

Altrament, Déu n'hi do de les mostres artístiques del Renaixement i del barroc, que clouen les colleccions d'art podríem dir-ne europeu.

Altres cultures, però, també es veuen representades al Museu Episcopal, encara que sovint d'una forma testimonial; algunes peces de l'antic Egipte i mostres de la cristianització de la Vall del Nil amb teixits coptes ben notables, peces púniques i argàriques mediterrànies, ho certifiquen. Aquesta varietat i extensió cultural confereix al Museu de Vic un caràcter de general com d'una certa universalitat, ben envejables per altres ciutats més grans.

Si ens fixem ara en alguns aspectes tècnics i temàtics hi veurem confirmat el seu caràcter de Museu general. Els teixits exòtics antics introdueixen els altomedievals, àrabs i cristians, i els litúrgics, des del gòtic al barroc. La numismàtica, però sobretot la ceràmica, hi fan un bon paper. Encara que segurament l'orfebreria religiosa i la ferreteria de tota mena gairebé són incomparables per la seva abundor i riquesa, tant pels materials nobles com per la temàtica i les tècniques emprades.

Em veig obligat, a fi d'introduir el que explicaré després, a esmentar les arques i arquetes de tota mena de materials i èpoques i a remarcar especialment la col·lecció de lipsanoteques, o sigui les capses de relíquies per a la consagració d'altars, de les quals el Museu en posseeix no menys que 24 de l'època romànica. Les enquadernacions d'aquesta mateixa època que exhibeix el Museu són només 3; encara que, com explicaré, una d'elles està relacionada amb les de l'Arxiu Episcopal de Vic i el seu tresor de còdexs.

Us he anunciat que, com a exemples no pas del tot insignificants, us parlaria de dues incursions per Europa que han propiciat altres tantes peces d'aquest Museu estudiades més a fons. El n. 8641 de l'inventari del Museu el porta una lipsanoteca o reliquiari d'altar que va entrar al Museu cap al 1923-24 (en tot cas abans del 1932) procedent de Tost, a l'Alt Urgell. És una capseta de fusta que a dintre té profundament incisa una creu i quatre rectangles, on anaven col·locades les relíquies i els pergamins que les autenticaven. És lamentable que el volum XXII de *Catalunya Romànica*, dedicat al Museu Episcopal de Vic i que ofereix una fotografia del reliquiari, ignori totalment la bibliografia dels que n'hem parlat. Perquè, de fet, ja va ser descrit per Mn. Pere Pujol i Tubau el 1947. Molt abans de Pujol i Tubau havia estat transcrita una carta de l'abat Oliba, que es trobava dins de la lipsanoteca, en la qual hi explicava al noble cabdill Arnau Mir de Tost la procedència de les relíquies que li enviava per a la consagració de l'altar, esdevinguda el 1040; relíquies que Oliba mateix devia col·locar dins la capseta, conservada ara al Museu junt amb una còpia de la carta feta al segle XIII. Les relíquies eren de les més corrents i venerades a l'edat mitjana, encara que algunes facin somriure, ja que, de fet, eren més representatives que autèntiques: de la creu i del sepulcre del Senyor, i dels vestits i del calçat de la Mare de Déu, que Oliba havia anat a buscar personalment a...

Sí, aquí deixo en suspens el lloc d'on les havia portades, ja que les diverses còpies posteriors d'aquella còpia antiga de la carta, en aquest passatge concret, han llegit diversament el topònim. El P. Pascual, l'erudit de Bellpuig de les Avellanes, que al segle XVIII fou el primer a transcriure la carta, hi llegí «...quas ipse in *Podio* acquisivi»: «les quals (relíquies) jo mateix vaig adquirir a(l) *Puig*». Francesc Martorell i Trabal, de l'IEC, va descobrir la transcripció de Pascual i la comunicà al pare Anselm Albareda, l'historiador de Montserrat i primer biògraf modern d'Oliba que, el 1931, va interpretar sense hesitar el nom de *Podio* com la ciutat del Puig d'Alvèrnia, on hi havia un santuari marià molt venerat també pels catalans des del segle XI. En refer l'itinerari del gran Oliba, Albareda creia demostrar amb aquesta carta que el bisbe de Vic i abat de Ripoll (des d'on escrigué la carta) havia estat a Sta. Maria del Puèi, que ara els francesos en diuen Le Puy. El P. Pere Sanahuja ho repetia el 1944 en tornar a publicar la carta en la seva monografia sobre Arnau Mir de Tost. Encara ho repetia el 1949 Ramon d'Abadal en la magnífica biografia que emmarcava l'abat-bisbe Oliba dins la seva època.

Francesc Martorell, al mateix temps que al P. Albareda, avisava Mn. Pere Pujol i Tubau, el qual retrobava el reliquiari de Tost amb la carta olibana a dins, la transcriví, però no la publicava fins al 1951. Pujol i Tubau era un bon paleògraf i va llegir bé *Lodio* en lloc de *Podio*; però es va deixar suggerir per les conclusions dels autors que, sense veure el pergami, donaren per fet que Oliba havia anat al *Podio*, o sigui al Puig d'Alvèrnia, i escrigué: «...quas ipse in lo [*Po*] *dio* acquisivi».

Oliba, amb la seva figura impressionant i la seva obra polifacètica, m'ha atret des de fa molts anys i li he dedicat estudis monogràfics. Per aquest motiu, després de fruit de l'amabilitat del Dr. Eduard Junyent, que em va permetre estudiar directament el manuscrit de la carta, vaig publicar-ne el

1962 un estudi analític històric-literari tan minuciós com permetien els meus coneixements limitats, del qual només us n'explicaré les conclusions.

La lectura *Lodio* en comptes de *Podio* era segura. El dubte i la solució conciliadora de Pujol i Tubau no eren acceptables i, per tant, l'anada d'Oliba al Puig d'Alvèrnia no es justificava per aquesta carta; les relíquies tampoc venien d'allí.

La solució que em va venir de seguida al cap fou la d'identificar *Lodio* amb la ciutat de Lodi, a la Lombardia, a llevant de Pavia i a pocs quilòmetres de Milà. Aquesta interpretació i el viatge d'Oliba, fins ara desconegut, que se'n dedueix, depenen de la solució d'una dificultat toponomàstica. Lodi, a l'edat mitjana, tant abans com després del període que ens interessa, fou sempre oficialment anomenada en llatí *Lauda* o *Laudia*. En llenguatge popular, però, el diftong *Lau-* s'ha pronunciat *Lo-* en les llengües romàniques occidentals des de molt antic. Ja aleshores, doncs, entre els no coneixedors de les formes oficials devia pronunciar-se *Lodium*, passant al *Lodi* italià actual.

A partir d'aquí hi intervindran alts personatges catalans i estrangers. Precisament el mateix bisbe Notker de Lodi n'ofereix un testimoni contemporani ben interessant relacionat, a més a més, amb Catalunya. Pel desembre de 1012 el papa Benet VIII reuní un sínode per a regular afers del bisbat d'Urgell, a petició del bisbe Sant Ermengol. Dels catorze bisbes assistents, cinc eren catalans i narbonesos, entre ells l'antecessor d'Oliba, el bisbe Borrell de Vic, i sis altres pertanyents a la província eclesiàstica de Milà: els de Parma-Piacenza, Vercelli, Torí, Pavia i Lodi. La butlla original que ho explica conservada a la Seu d'Urgell dona els autògrafs de tots aquells prelats. Doncs bé: Notker de Lodi firma *Lodiensis episcopus*.

Però vet-aquí que, quan la identificació del *Lodio* de la carta d'Oliba amb Lodi de la Lombardia semblava assegurada, en voler depurar els arguments va aparèixer una dificultat ben curiosa. En la transcripció de la butlla d'Urgell del 1012 que en va donar Pere de Marca al segle XVII hi apareix *Notker Leodiensis episcopus*. *Leodium* és el nom llatí de la Lieja belga actual i, per casualitat, al començ del segle XI Lieja va tenir un bisbe també Notker de nom. La paleografia i la cronologia, però, van resoldre el problema: l'original de la butlla escriu clarament *Lodiensis episcopus*, i no *Leodiensis*, com escrivia Marca; i, per més tranquil·litat, el bisbe Notker de Lieja havia mort el 1008, quatre anys abans que el seu homònim de Lodi firmés la butlla. El cas resolt, doncs, veiem-ne ara alguna conseqüència.

Oliba tingué ocasions de passar per Lodi abans d'escriure aquella carta enclosa dins del reliquiari de Tost. L'hivern de 1010-1011 havia fet un llarg i fructífer viatge a Roma. És gairebé segur que hi tornà potser dues vegades entre 1012 i 1024. A la ciutat veïna de Pavia Oliba havia enviat el monjo Ponç de Ripoll per a buscar-hi textos i còdexs desconeguts a França, Nord d'Espanya i Catalunya. Oliba i els seus monjos i canonges coneixien bé el camí de la Lombardia. Recordem que els mestres constructors del primer romànic, a qui els nostres documents del segle XI anomenaven *lombardi*, devien ser atrets personalment per Oliba en alguns d'aquells viatges que ara sabem certs pel que diu ell mateix en la carta del reliquiari de Tost.

El coneixement de l'altra relació antiga d'una peça del Museu de Vic amb Europa és degut a la sagacitat encomiable del Sr. Josep Ma. Passola, el qual, gràcies al mecenatge repetidament exercit per Colomer i Munmany, va poder publicar un seu estudi els anys 1968 i 1969. Només hi afegiré alguns complements i notícies que arrodoniran i trbaran la curiosa història. Per la meua banda aprofito l'avinentesa d'adherir-me cordialment a l'homenatge que d'aquí a poca estona els Amics de l'Art de Vic tributaran al Sr. Andreu Colomer i Munmany, l'industrial que ha sabut combinar la productivitat més moderna amb el gust de protegir i fomentar l'amor al patrimoni històric i cultural de Vic.

Amb el núm. 5374 el Museu Episcopal té inventariades des de 1918 unes tapes de relligadura que Mn. Josep Gudiol ja havia classificat com a notable. És de cuir gofrat amb ferros de dibuixos variats: un seguit de torres que semblen de campanar i d'entrellaçats se sobreposen a unes figures de guerrier amb escut i llança, i van flanquejats per dos personatges episcopals; al centre, sota d'un dosser d'encreuats hi apareix una església d'arquitectura rica, amb àbsis i campanar de dos pisos.

Quan Gudiol publicava la fotografia d'aquesta curiosa relligadura, a Anglaterra n'havien descobert unes de semblants amb els mateixos ferros gravats. La conclusió precipitada fou que es tractava d'un producte, altament artístic, d'origen anglès.

Però no ens precipitem. Cap a la fi del segle XIII entraven a la catedral de Vic quatre còdexs almenys del que s'anomena la *glossa ordinària* de la Bíblia, dividida en diversos volums i difosa al segle XII per tot Europa. Els còdexs pervinguts a Vic contenen la glossa als llibres de Job i als evangelis de Mateu i de Joan. Ara d'aquests volums se'n conserven tres a l'Arxiu, però sense relligadura antiga; del quart còdex perdut només n'ha quedat aquesta relligadura del Museu. L'escriptura d'aquests còdexs revela el seu origen francès i una data entorn a mitjan segle XII.

Passola ja va adonar-se, en anys successius, que enquadernacions idèntiques es trobaven esparses per diverses biblioteques d'Europa: a la British Library de Londres hi havia la glossa de la Saviesa de Salomó; a la Catedral de Durham hi queden les del Levític, Nombres, Isaïes i Psalteri; a la Catedral d'Hereford, les de l'evangelí de Lluc; a Viena d'Àustria hi va anar a parar la glossa de Rut amb Reis i l'evangelí de Marc procedents de l'abadia francesa de Bonport; a la Facultat de Medicina de Montpeller es conserva l'evangelí de Mateu procedent de l'abadia cistercenca de Clairvaux; fins la Catedral de Praga va adquirir fa segles la glossa a les epístoles de Sant Pau; i finalment a Halberstadt d'Alemanya, una altra glossa evangèlica. No em sorprendria que encara n'apareguessin d'altres.

Ja s'ha vist que el fet d'haver descrit primer les conservades a Anglaterra féu desviar cap a la gran Illa britànica l'origen d'aquests còdexs i les corresponents relligadures. Però resulta que els dos còdexs de Montpeller procedents dels cistercencs de Bonport porten la signatura autògrafa del príncep Enric, fill del rei Lluís VI de França. El príncep Enric, per consell insistent de sant Bernat, prengué l'hàbit de cistercenc a Clairvaux el 1146. Al cap de poc, però, el 1149, era nomenat bisbe de Beauvais, on moria el 1180. Els seus còdexs —i no només els bíblics— es dispersarien ben de pressa.

Pel que fa als còdexs de la glossa bíblica conservats a Vic, consta que el de Job, ara Ms. 8 de l'Arxiu Episcopal, havia estat empenyorat per 20 sous parisencs per dos canonges de qui només en queden les inicials dels noms, R.G. i B.W., que podien no ser ni vigatans ni catalans; tot i que, al foli següent, hom hi llegeix una nota del segle XIII encara, on ara sí es parla del sagristà i de l'església de Vic que posseïen ja aquesta glossa de Job junt amb la de l'evangelí de Joan –que retenia Ferrer de Torrents o de Torrentmal.

El còdex de la glossa a Sant Joan es conserva encara al mateix Arxiu amb el núm. 16 i, a més a més, s'hi pot afegir que en un foli de guarda aquest còdex anota: «Hic liber est [ecclesie Vicensis], cum XII profetis et Job et Psalterium quod habet magister Wilelmus Archidiaconus». Com que les paraules *ecclesie Vicensis* han estat escrites sobre un rascat, abans de finir el segle XIII, es podria pensar que anteriorment havien pertangut a una altra església de no sabem quin país; potser del centre de França, per la penyora del còdex de Job pagada en sous parisencs.

Creuria que la rellegadura del Museu pertany a l'actual còdex 8 de l'Arxiu, la glossa de Job, o potser a la de Mateu del còdex 16. Encara no ho he pogut comprovar.

Sembla possible, ara ja, recapitular la història i peripècies d'aquest important comentari bíblic glossat en diversos volums. Escrits molt probablement a París o als seus voltants per encàrrec i delectació espiritual del príncep Enric de França poc abans de mitjan segle XII, tots ells, o almenys la majoria, se'ls enduria amb el seu bagatge en entrar de monjo a Clairvaux de la mà de Sant Bernat el 1146; tres anys més tard –com que tot i ser monjo amb professió de pobresa li'n devien respectar l'ús– se'ls enduria a la seu episcopal de Beauvais, al nord-est de París. A la seva mort el 1180, es dispersarien. Un lot important passaria el Canal de la Mànega ben aviat, ja que els quatre de Durham van ser adquirits el 1195 pel bisbe Hugh Pudsey; altres es quedaren a França, a Clairvaux mateix i a Bonport; d'altres encara –i anem a saber per quins viarany– arribaren a Txecoslovàquia i a Alemanya. Els canonges de Vic també se n'aprofitaren amb un bon lot de quatre volums abans de finir el segle XIII.

No sabia dir-vos res més. Si aquestes historietes –més autèntiques que les relíquies– han servit per a il·lustrar la projecció cultural i històrica del Museu Episcopal de Vic, em dono per satisfet i acabo, a l'ensems, amb la sensació d'haver complert amb l'encàrrec de parlar davant vostre sense avorrir-vos massa.

Anscari M. MUNDÓ
Londres, 67, 4t., 2a.
08036 BARCELONA